

УДК 349.42

Охорона довкілля під час збройних конфліктів

Хуторна С.В.¹, Халецький С.²

¹ викладач, ВП НУБіП України "Ніжинський агротехнічний інститут", м. Ніжин;

² студент, ВП НУБіП України "Ніжинський агротехнічний інститут", м. Ніжин

Анотація. У статті досліджуються питання охорони навколишнього середовища під час збройних конфліктів у міжнародному гуманітарному праві.

Ключові слова: охорона довкілля, збройний конфлікт, суспільні відносини, гуманітарне право.

Аналіз останніх досліджень та публікацій:

Проблеми охорони довкілля в зоні бойових дій та пост-конфліктних зонах стали предметом досліджень вітчизняних науковців, Г. Балюк, О. Задорожнього, М. Медведєвої, Н. Соколової, О. Шомпол, та інших.

Вітчизняні науковці в цілому підтримують твердження щодо існування трьох груп міжнародно-правових норм, які регулюють відносини з приводу охорони навколишнього середовища під час збройних конфліктів: норми звичаєвого гуманітарного права; норми договірної міжнародного права; норми міжнародних екологічних угод та актів рекомендаційного характеру [1].

Мета дослідження: Проаналізувати основні джерела міжнародного гуманітарного права для регулювання суспільних відносин з приводу охорони навколишнього середовища в зоні збройних протистоянь.

Виклад основного матеріалу.

За загальним правилом, у міжнародному гуманітарному праві навколишнє середовище охороняється як цивільний об'єкт. Виходячи з цього, до принципів, які мають силу міжнародного звичаю та можуть застосовуватися з метою захисту довкілля в період збройних конфліктів, можна віднести такі: гуманності, військової необхідності, розмежування, пропорційності, запобігання, нейтралітету. Вказані принципи є взаємопов'язаними і взаємодоповнюваними.

Принцип гуманності забороняє завдання зайвих страждань та руйнувань. В екологічному контексті порушення цього принципу може вважатися, до прикладу, завдання агресором знищення природних об'єктів, без яких не може обійтися цивільне населення:

отруєння води в колодязях, псування сільськогосподарських земель тощо [1].

Принцип розмежування полягає в тому, що при проведенні військових операцій цивільні об'єкти та населення повинні залишатися поза сферою впливу воєнних дій.

Сторони збройного конфлікту повинні робити різницю між цивільним населенням і комбатантами, а також між військовими цілями і цивільними об'єктами. Оскільки докіль за загальним правилом також є цивільним об'єктом, воєнні дії не повинні впливати на нього як в цілому, так і на окремі його компоненти. Водночас, на ситуації військового використання того чи іншого природного об'єкта воюючою стороною дія принципу розмежування не поширюється.

Принцип пропорційності виражається у вимозі, щоб воюючі сторони в ході військового конфлікту не спричиняли такої шкоди цивільним об'єктам, яка була би надмірною щодо конкретної і безпосередньої військової цілі. Тобто, якщо згідно принципу розмежування забороняється цілеспрямований збройний вплив на навколишнє середовище у результаті воєнних дій, то порушенням принципу пропорційності буде вважатися не виправдано велика супутня шкода докіль у ході атаки на військові об'єкти противника.

Зміст принципу воєнної необхідності, за формулюванням Ж. Пікте, - не завдавати ворогу більшої шкоди, ніж цього вимагає ціль війни. Тому спричинення певної шкоди докіль допускається лише за умови, якщо іншим шляхом поставлена воєнна ціль взагалі не могла би бути досягнута. Разом з тим, застосування принципу воєнної необхідності можливо лиш у тісному зв'язку з іншими нормами міжнародного гуманітарного права, які суворо обмежують свободу воюючих сторін у виборі засобів і методів ведення війни [2].

Принцип запобігання полягає у вимозі вжити всіх необхідних заходів для попередження завдання шкоди цивільним особам та цивільним об'єктам, зведення цієї шкоди до мінімуму. Цей принцип особливо актуальний для захисту докіль, оскільки шкоду, яка йому завдається, далеко не завжди можна виправити.

Принцип нейтралітету забороняє завдавати шкоду державі, яка є нейтральною у конфлікті, і цим забезпечує непряму охорону навколишнього природного середовища в таких країнах.

Першопочатково застереження містилося в тексті преамбули Гаазької конвенції про закони та звичаї війни 1899 р., згідно якого «у випадках, не врегульованих даною угодою, населення та воюючі сторони залишаються під охороною і дією засад міжнародного права, оскільки вони впливають із звичаїв, що встановилися між цивілізованими народами, із законів людяності і вимог суспільної свідомості». Відповідно до широкого трактування, застереження Мартенса означає, що у випадках, які не підпадають під дію норм договірних права, цивільні особи і комбатанти залишаються під захистом принципів міжнародного права, що впливають із встановлених звичаїв, принципів гуманності і вимог суспільної свідомості.

Відповідно до доручення Міжнародної конференції Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (Женева, 1995) Міжнародному Комітету Червоного Хреста було запропоновано підготувати доповідь про звичаєві норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються у збройних конфліктах міжнародного і неміжнародного характеру. У підготовленій експертною групою доповіді зміст було розділено на відповідні розділи і норми. Безпосередній охороні довкілля присвячено главу 14 – «Навколишнє середовище», яка охоплює три норми. Норма 43 визначає загальні принципи ведення воєнних дій, які застосовуються і до навколишнього середовища. Згідно норми, ніяка частина навколишнього середовища не може бути об'єктом нападу, за винятком тих випадків, коли вона є воєнним об'єктом. Заборонено знищення будь-якої частини навколишнього середовища, якщо цього не вимагає суттєва воєнна необхідність.

Забороняються напади на воєнні об'єкти, які, як цього можна очікувати, попутно спричинять таку шкоду навколишньому середовищу, яка була би неспіврозмірною воєнним перевагам, які очікуються. Відповідно до норми 44 при використанні методів і засобів ведення війни повинні належним чином прийматися до уваги всі можливі засоби обережності, щоб запобігти завдання випадкової шкоди навколишньому середовищу, або хоча би звести її до мінімуму. Відсутність точних наукових знань про наслідки конкретних воєнних операцій для навколишнього середовища не звільняє сторону конфлікту від прийняття таких заходів обережності. Норма 45 забороняє використовувати методи і засоби ведення війни, які мають на меті завдати, або, як очікується, завдадуть обширну, довготривалу та серйозну шкоду

навколишньому середовищу. Забороняється використовувати знищення навколишнього середовища в якості зброї.

Частина норм договірною гуманітарного права містять спеціальні положення щодо охорони довкілля, інші – регулюють ці відносини опосередковано.

До прикладу, непрямий захист довкілля здійснюється IV Гаазькою конвенцією про закони і звичаї сухопутної війни (1907). В якості однієї із конвенційних норм, що передбачають відповідальність держави за дії її збройних сил у воєнний час, зазвичай наводять ст. 3, де сказано: «Воююча сторона, яка порушить постанови даного Положення, повинна буде відшкодувати збитки, якщо для цього є підстави. Вона буде відповідальна за всі дії, вчинені особами, що входять до складу її військових сил». Таким чином, порушник вказаної норми може нести відповідальність і за збитки, завдані довкіллю. Стаття 22 передбачає, що «право воюючих сторін у виборі засобів впливу на супротивника не є безмежним».

Значної шкоди екосистемі може завдати використання противниками деяких видів зброї. Виходячи з цього, певний рівень захисту навколишнього середовища під час збройного конфлікту забезпечують Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів і бактеріологічні методи ведення війни (1925), Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення (1972), Конвенція про заборону хімічної зброї (1993) тощо.

У серпні 1976 р. до Комітету ООН із роззброєння та міжнародної безпеки було внесено два проекти Конвенції про заборону використання природи у військових цілях.

Прийнята невдовзі Конвенція про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище (ENMOD) стала одним із перших міжнародно-правових актів, безпосередньо спрямованим на захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів. Держави-учасниці ENMOD взяли на себе зобов'язання не вдаватися до військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище, які мають обширні, довготривалі або серйозні наслідки, як способів руйнування, нанесення шкоди або спричинення шкоди будь-якій іншій державі-учасниці. Термін «засоби впливу на природне середовище» означає будь-які засоби

для зміни динаміки, складу або структури Землі, включаючи її біосферу, літосферу, гідросферу і атмосферу, або космічного простору, шляхом навмисного управління природними процесами. Як зазначається у літературі, «можна вважати, що ENMOD в цілому вписується в рамки заборони застосовувати зброю, яка здатна завдати надмірних страждань або має невибіркову дію, але вона, в першу чергу, ґрунтується на новій цінності, інтегрованій в міжнародне право: охороні природного середовища» [3].

Єдиного розуміння терміну «м'яке» право в міжнародно-правовій доктрині не існує. Варто погодитися із визначенням М.Ю. Веліжаніної, яка зазначає, що «м'яке право» - це сукупність юридично необов'язкових міжнародних норм, що створюються державами, міжнародними міжурядовими організаціями та іншими суб'єктами «м'якого права», що не суперечать загально визнаним принципам і нормам міжнародного права і спрямованих на регулювання міжнародних відносин.

Так, у Преамбулі Резолюції Генеральної асамблеї ООН про захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів 47/37 (1992) визнано «важливість застосування положень міжнародного права докіль під час збройного конфлікту».

Висновок: Із середини ХХ ст. у міжнародному гуманітарному праві почали з'являтися перші норми, безпосередньо спрямовані на захист навколишнього середовища під час збройних конфліктів. Їх поява зумовлена, передусім, усвідомленням, що шкода, завдана докіль, неминуче тягне за собою негативні наслідки для життя і здоров'я населення як воюючих сторін, так і нейтральних держав, а в певних випадках – і майбутніх поколінь. Проте, норми гуманітарного права в цій сфері в багатьох аспектах є недосконалими, і в результаті – не завжди ефективними. Тому реальні можливості для захисту докіль у ситуаціях збройних конфліктів може забезпечити лише застосування норм гуманітарного права в комплексі з іншими галузями, в першу чергу – правом навколишнього середовища.

Список використаних джерел

1. Медведєва М. О. Теоретичні та практичні аспекти реалізації міжнародно-правових норм у галузі охорони навколишнього середовища / Медведєва М.О.; за наук. ред. О. В. Задорожнього. – К. : Фенікс, 2012. – 479 с.

2. Габец Н. С. Принцип военной необходимости в международном гуманитарном праве: содержание и правовое

закрепление / Н.С. Габец // Сацыяльна-эканамічныя і прававыя даследаванні.- 2015 .- № 2.- С.121-129.

3. Давид Э. Принципы права вооруженных конфликтов: Курс лекций, прочитанных на юридическом факультете Открытого Брюссельского университета / Э. Давид. - М.: Международный Комитет Красного Креста, 2011. – 144 с.

Аннотация. В статье исследуются вопросы охраны окружающей среды во время вооруженных конфликтов в международном гуманитарном праве.

Ключевые слова: охрана окружающей среды, вооруженный конфликт, общественные отношения, гуманитарное право.

Abstract. The article deals with issues of environmental protection during armed conflicts in international humanitarian law.

Key words: environmental protection, armed conflict, social relations, humanitarian law.

© Хуторна С.В., Халецький С. 2018